

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

РЯЗАНОВ Михайло Юрійович

УДК: 340.15(=16):340:008

**СЛОВ'ЯНСЬКЕ ПРАВО І СЛОВ'ЯНСЬКА ПРАВОВА КУЛЬТУРА:
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Спеціальність: 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України
ОБОРОТОВ Юрій Миколайович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри теорії держави і права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України
МУРАШИН Олександр Геннадійович,
Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права;

кандидат юридичних наук, доцент
ПОГРІБНИЙ Ігор Митрофанович
Харківський національний університет
внутрішніх справ, начальник кафедри
теорії та історії держави і права

Захист відбудеться «20» квітня 2013 р. 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «__» березня 2013 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасний правовий розвиток пов'язується з різноманіттям правових культур, визначає не тільки загальну логіку й цілісне правове буття, але й зберігає мозаїку його існування. Як важлива складова культурного й суспільно-політичного життя слов'янська правова культура не тільки випробовувала вплив інших правових культур, але й брала досить активну участь у їхньому формуванні. Можна стверджувати, що затребувані суспільством і тісно взаємодіючі з різними галузями юриспруденції, дослідження слов'янської правової культури самі стали значущою культурною константою. При цьому, на сучасному шляху міждисциплінарного синтезу слов'янознавство, як особливий комплекс гуманітарного знання, посідає особливе місце і надає додаткові і досить значні підстави для розгляду слов'янського права та слов'янської правової культури.

Із розпадом Радянського Союзу, на хвилі будівництва незалежних держав, відбулася зміна напрямків суспільного розвитку, що сприяло активному розвитку науки про слов'ян, особливості їх правового життя. Взяття за основу національних ідентичностей сформувало в Росії, Україні й Білорусі далеко не однакове ставлення до слов'янської культури в цілому й слов'янської правової культури, зокрема. Крім того, подальший розвиток слов'янської правової культури в аспекті осмислення процесу глобалізації став достатньо суперечливим фактором.

Перетворення, які відбуваються у сучасній Україні, спрямовано на формування громадянського суспільства і правової держави, що припускає створення фундаменту з наукових положень щодо місця, значення й авторитету права в українському суспільстві, в центрі якого має бути людина як найвища соціальна цінність. Для такого виходу до людини потрібне дослідження природи українського права, пріоритетних цінностей та ідей слов'янської правової культури, дієвість яких перевірено досвідом минулих поколінь.

Незнання слов'янського права та слов'янської правової культури, ігнорування слов'янських правових традицій, скептичне ставлення до духовності, як до потенціалу формування правової культури й самого права, підтверджує оцінки сучасного стану суспільства як антидуховного, антиісторичного й антикультурного. При цьому відсутність у вітчизняній юриспруденції наукових напрацювань слов'янського права та слов'янської правової культури руйнує традицію української правової культури, не сприяє змінам в українському праві. Основа кожної національної правової системи – не показник вдалих запозичень із правової культури інших країн, а власний закріплений правовий досвід, який напрацьований протягом тисячоліть.

Вивчення слов'янської правової культури, її самобутності, духовної цілісності сприяє створенню загальнотеоретичної основи для використання понять «слов'янське право», «слов'янська правосвідомість», «слов'янський правовий менталітет» як феноменів вітчизняної правової культури, категорії

юриспруденції і складових правової спадщини, підстав для визначення цивілізаційної приналежності правової системи України.

Теоретичну основу дослідження становлять роботи дослідників слов'янського права, законодавства, правової культури XI – XX ст.ст.: М.М. Алексєєва, В.В. Богішича, М.Ф. Владимирського-Буданова, Ф.Ф. Зигеля, В.І. Ламанського, Л. Штура, М.Д. Іванішева, М.Я. Данилевського, Ф.І. Леонтовича, І.А. Ільїна, І.Д. Бєляєва, В.І. Сергєєвича, Ф.В. Тарановського та ін.

Ключове значення в контексті дослідження мають праці російських вчених, як: С.С. Алексєєв, В.В. Безбах, А.Б. Венгеров, В.А. Зібарєв, В.М. Каїров, В.І. Лафитський, А.П. Семитко, А.А. Васильєв, Ю.А. Тихомиров, В.М. Синюков та ін.

Чимало уваги теоретичним аспектам слов'янського права й слов'янської культури приділено у дослідженнях зарубіжних учених, серед яких: Р. Давид, К. Цвайгерт, Х. Кетц, Є. Аннерс, Г.Дж. Берман, Ж. Карбоньє, Н. Неновські, К. Осакве, П. Рікер та ін.

Освоєння проблеми слов'янської правової культури пов'язано з дослідженнями сучасних українських учених: М.А. Дамірлі, В.В. Дудченко, М.І. Козюбри, Ю.П. Лободи, П.П. Музиченка, Ю.М. Оборотова, О.Ф. Скаун, Н.Е. Толкачової, О.М. Атоян, Л.А. Кушинської та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з темою науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011 – 2015 рр. «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення стабільного розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер 0110U000671) і плану науково-дослідної роботи кафедри теорії держави і права «Спадкоємність і відновлення як тенденції розвитку держави і права сучасної України».

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є визначення загальнотеоретичних основ слов'янського права і компонентів слов'янської правової культури з урахуванням особливостей слов'янського правового менталітету, слов'янської правосвідомості і самобутності слов'янської правової спадщини.

Досягнення зазначеної мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

окреслити теоретичні дослідження і концептуальні підходи учених, які займалися вивченням слов'янського права й слов'янської правової культури;

виокремити витоки і джерела слов'янського права, показати їх специфіку у південних, західних і східних слов'ян;

розкрити роль міфології і сакрального фактору у правових поглядах слов'ян;

розкрити поняття «слов'янська правова культура», «слов'янська правосвідомість», «слов'янський правовий менталітет»;

охарактеризувати тенденції розвитку слов'янської правової сім'ї, слов'янської правової культури, законодавства і права;

обґрунтувати зв'язки слов'янської правової культури із правовою культурою України, визначити її приналежність до слов'янської правової сім'ї.

Об'єктом дослідження є правове життя слов'янської культурної цілісності.

Предметом дослідження є самобутність слов'янського права й слов'янської правової культури в загальнотеоретичному розгляді.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи побудовано з урахуванням принципів, підходів і методів сучасної методології.

Напрямки дослідження слов'янської правової культури базуються на таких підходах, як: антропологічний, аксіологічний, феноменологічний, цивілізаційний та герменевтичний.

Антропологічний підхід дозволив вивчити особливості слов'янського права й слов'янської правової культури шляхом аналізу правового розвитку України, Росії й інших слов'янських народів (п.п. 1.1, 2.4, 2.5, 3.2). Аксіологічний підхід сприяв осмисленню слов'янського права з позиції цінностей слов'янського буття, виділенню слов'янського праворозуміння, що базується на моральності, справедливості й духовності (п.п. 1.1, 2.2, 2.4). Феноменологічний підхід сприяв вивченню релігійного фактору у формуванні правових поглядів слов'ян, його місця у слов'янській правовій культурі, слов'янській правосвідомості й слов'янському правовому менталітеті (п.п. 2.1, 2.4). Цивілізаційний підхід сприяв відокремленню слов'янського права й слов'янської правової сім'ї й виділенню в її рамках західнослов'янської, південнослов'янської й східнослов'янської правових культур, з урахуванням духовно-моральних і культурних факторів їх розвитку (п. 3.2). Герменевтичний підхід сприяв аналізу й оцінці загальнотеоретичних ідей, поясненню внутрішнього змісту правової культури в цілому і слов'янської правової культури, зокрема (п.п. 1.2, 1.3, 2.4). В основу дослідження покладено діалектичний метод, який визначив розуміння буття слов'янського права, починаючи з моменту його виникнення, розвитку й закінчуючи його трансформацією в українське, російське, беларуське та ін. право (п.п. 1.2, 2.2, 3.1). З урахуванням специфіки теми, цілей і завдань дослідження застосовано такі методи: історико-правовий, який дозволив визначити динаміку розвитку слов'янського права, простежити тенденції у спадкоємності українського права; (п.п. 2.3, 2.4, 2.5, 3.2); формально-логічний, який дозволив одержати знання про поняття, структуру й функції слов'янської правової культури (п.п. 2.4, 3.1); системний метод використано для визначення складових слов'янської правової культури та її еволюції (п.п. 2.5, 3.2); порівняльно-правовий метод дозволив виокремити особливості інститутів слов'янського права та їх роль у формуванні сучасного українського права (п. 3.2).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертаційне дослідження є першим в українській юриспруденції комплексним теоретичним дослідженням слов'янського права й слов'янської

правової культури, слов'янської правосвідомості й правового менталітету, їх значення для правового життя сучасної України:

уперше:

надано нову класифікацію слов'янських законодавств з поділом на законодавства західних, південних та східних слов'ян;

представлено понятійний апарат слов'янського права такими термінами, як: «суд», «закон», «покон», «членоушкодження», «крадіжка», «спряга», «помоч», «толока», «задруга», «вира», «мир», «татьба», «урок», «продаж», «видок», «відповідач», «доводчик», «праведчик», «ябедник» тощо;

синтезовано правові переконання, засновані на народному дусі, справедливості, із загальними лінгвістичними особливостями й особливими міфологічними витоками права;

обґрунтовано зв'язок української правової культури зі слов'янською правовою культурою як прямого відображення слов'янства та його колективності;

запропоновано розуміння слов'янського правового менталітету як категорії, що відображує складну морфологію суспільної й індивідуальної свідомості, вираженої у вигляді колективізму з елементами індивідуалізму, чуттєвості та емоційності мотивації;

удосконалено:

класифікацію джерел слов'янського права, в яких відображено стародавні місцеві звичаї й закони, не піддані сильному зовнішньому впливові [звичаї, канонічні збірники (синтагми, номоканони), світські закони, статuti, уложення, титули], що сприяли збереженню народного духу як джерела права і юридичного побуту слов'ян;

розуміння рецепції права як процесу запозичення іноземного правового досвіду, абстрагованого від особливостей народного менталітету, що призвів до розриву зі слов'янською правовою культурою і формування правового нігілізму;

набули подальшого розвитку:

уявлення про слов'янську правову культуру як духовний комплекс, побудований на основах християнства з використанням міфологічних (язичницьких) уявлень, з наявністю особливих правових традицій і правового менталітету і характерною духовно-моральною легітимацією правопорядку;

уявлення про правову культуру України як релігійно насиченої християнством і пов'язаної з комплексом духовних та етичних факторів, об'єднаних слов'янським світорозумінням, що становлять духовне ядро слов'янської цивілізації;

визначення поняття «слов'янська правова культура» як культури, побудованої на ідеалах «правди» і «справедливості», зафіксованих у менталітеті слов'ян, наповненої насамперед православ'ям, комплексом духовних та етичних факторів, виражених у слов'янському світорозумінні;

типологізація слов'янської правової сім'ї, з виокремленням західнослов'янської, південнослов'янської, східнослов'янської правових культур;

значення впливу язичництва на формування слов'янської правової культури і збереження самоідентифікації слов'ян, взаємозв'язок з релігією в обґрунтуванні походження права й державної влади, впровадження слов'янських цінностей через ритуали, формальні процедури, традиції, мову права та юридичну практику.

Практичне значення одержаних результатів полягає у їхній спрямованості на усунення прогалин у розумінні слов'янського права і слов'янської правової культури як складових вітчизняної правової спадщини.

Результати дослідження можуть бути використані у:

науково-дослідній роботі – при подальших дослідженнях із загальнотеоретичної юриспруденції для поглиблення уявлень про правову культуру України, удосконаленні мови права, здійсненні правового виховання у дусі дотримання правових традицій в умовах трансформаційних процесів, які сьогодні випробовує суспільство під час глобалізації й руху до європейської інтеграції;

правотворчості – при формуванні основних напрямів правової політики України та правового реформування;

навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Теорія держави і права», «Порівняльне правознавство», а також спецкурсу «Слов'янська правова культура» в юридичних вузах, при підготовці підручників, навчальних посібників, навчальних програм, навчально-методичних матеріалів, а також при проведенні лекційних та семінарських занять.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри теорії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія», на наукових конференціях, зокрема на: Всеукраїнській науковій конференції «Правове життя сучасної України» (18 – 19 квітня 2008 р., м. Одеса); міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний правопорядок: національний, інтегративний і міжнародний вимір» (13 – 14 червня 2008 р., м. Одеса); III Всеукраїнському круглому столі «Актуальні проблеми філософії права (юридична герменевтика)» (12 – 13 грудня 2008 р., м. Одеса); Україно-німецькому правовому семінарі «Цивільно-правові шляхи захисту конституційно-правових цінностей. Судові засоби для зміцнення правової держави й демократії – Україна, Німеччина, Європейський Союз» (17 – 18 вересня 2009 р., м. Одеса); щорічних Всеукраїнських громадських слуханнях «Політико-правове забезпечення державної служби і служби в органах місцевого самоврядування» (24 – 25 вересня 2009 р., м. Одеса); Міжнародному науково-практичному конгресі «IX Слов'янський педагогічний собор» (6 – 7 вересня 2010 р., м. Одеса); круглому столі «Слов'янський світ: на шляху Європейської і Євроатлантичної інтеграції» (16 квітня 2010 р., м. Одеса); Міжнародному круглому столі «Актуальні проблеми філософії (правова аксіологія)» (9 грудня 2011 р., м. Одеса); Міжнародній науковій конференції «Правове життя сучасної України» (20 – 21 травня 2011 р., м. Одеса); II Міжнародній науковій конференції пам'яті

А.В. Сурілова «Питання поліпшення методології сучасної юриспруденції» (30 – 31 березня 2012 р., м. Одеса); Міжнародній науковій конференції «Правове життя сучасної України» (20 – 21 квітня 2012 р., м. Одеса); Міжнародній науковій конференції «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права» (30 листопада 2012 р., м. Одеса); Міжнародному круглому столі «Актуальні проблеми філософії права. Аксіосфера права та держави» (13 грудня 2012 р., м. Одеса).

Публікації. Основні наукові результати дисертаційного дослідження опубліковано в 19 публікаціях 7 з яких розміщені у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України.

Структура дисертації обумовлена метою і завданнями дослідження і складається із вступу, 3 розділів, 10 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 196 сторінок, із них основного тексту 172 сторінки. Список використаних джерел налічує 265 найменувань і міститься на 24 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обгрунтовано актуальність теми дослідження, визначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, вказані мета і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукова новизна і практичне значення одержаних результатів, наведено відомості щодо апробації і публікації результатів дослідження.

Розділ 1 «Концепція, термінологія і джерела слов'янського права» присвячено правовим, лінгвістичним і загальнотеоретичним аспектам дослідження слов'янського права, розглянуто витoki і джерела слов'янського права.

У **підрозділі 1.1. «Концептуальні підходи до вивчення слов'янського права та його специфіки»** досліджено слов'янське право як право південних, західних і східних слов'ян. Обгрунтовано єдність суспільних відносин, пов'язаних з общинним землеволодінням, які іменувалися у південних слов'ян – задруга, у західних слов'ян – спряга, у східних слов'ян – помоч або толока. Доведено ранній поділ норм слов'янського права на норми, що регулюють конкретні види злочинів (на підставі об'єкта зазіхання). Показано характерне для слов'янського права виділення злочинів проти особистих прав: убивство, тілесні ушкодження, образа. Відзначено таку особливість у слов'янському законодавстві захисту життя людини, як прирівнювання каліцтва руки або ноги до вбивства, через нездатність надалі захищати себе самого. Особливе значення надавалося захисту честі, що відбилося на закріпленні норм, які передбачають жорстокі покарання за нанесення удару мечем у піхвах, обстригання бороди, удар батогом тощо. Значне місце становили злочини проти моральності.

Виокремлено специфіку слов'янського права у ранній класифікації злочинів на просте (учинене вдень, учинене однією особою, крадіжка з відкритого приміщення) і кваліфіковане (учинене вночі, крадіжка зі зломом),

а також указано на відсутність поділу ступеня вини, оскільки всі учасники правопорушення каралися рівною мірою.

Виокремлено власний понятійний апарат слов'янського права, такий як: «суд», «закон», «покон», «челядь», «членоушкодження», «крадіжка», «спряга», «помоч», «толока», «задруга», «вира», «мир», «татьба», «урок», «продаж», «видок», «відповідач», «доводчик», «праведчик», «ябедник» тощо. Установлено «демократичність» та самобутність слов'янського права, заснованого на: «народоправстві», общинному землеволодінні, перевазі особистих якостей над походженням, договірному початку в сімейному праві, двоїстому характері батьківської влади, оцінці злочину за «кількістю злої волі».

Підрозділ 1.2. «Лінгвістичні особливості слов'янського права» присвячено аналізу слов'янської юридичної термінології у ході історичного розвитку з урахуванням її сучасного вигляду. Установлено, що слов'янську юридичну термінологію було сформовано на основі праслов'янських джерел і що вона є спільною для української, російської, чеської, беларуської, польської, болгарської юридичної термінології, що пояснюється тривалою взаємодією слов'янських мов, і відрізняється незначною кількістю запозичень. Доведено високу розвиненість юридичної термінології слов'янських мов, що свідчить про здатність незалежного опису злочинів, покарань, учасників судового процесу без запозичення цих термінів з інших мовних аналогів.

Здійснено дослідження спільнокореневих основ слов'янської юридичної термінології. Описано давньослов'янський корінь «кон», що означає: «межа», «вістря», «край» або «правило, що надано природою», «звичай» використовуваний у словах «канон», «закон», «покон». Зазначено, що вони передавали різний обсяг і значення звичаїв. Термін «канон» виражав церковні правила, «покон» – правила, обов'язкові в рамках одного роду (родини), а термін «закон» означав загальнообов'язкове правило для декількох поколінь, а надалі – для всієї держави. Розглянуто слов'янський корінь *leg-, *log-, loĭ-, у розумінні – «класти» або «розміщати», «установлювати», який співвідносився з протопоняттям «порядок» і виражав або фізичну дію глави роду, або – результат його дій. Це послужило основою для формування таких юридичних термінів, як: «указ», «указувати», «укладення», «положення». Розглянуто корінь «чред», що означає закріплення місця, розташування попорядку. На основі цього кореня було сформовано слова «черёд» у розумінні черга, «учреждение» (укр. – «установа»).

Проаналізовано архаїчні слов'янські корені «прав» і «вед». Корінь «прав» означає надсвідомість, вищу мудрість. Таким чином «право» у прадавніх слов'ян являло собою наслідування природних правил, установлених природою (Богом) та їх дотримання. На цій основі сформувалися такі слова, як: правда, право, прямо, правило, правильно, справедливість, а також сучасний термін «правознавець», тощо. Корінь «вед» пов'язувався із значенням «знати», «знання». В юридичній термінології це

знайшло вираження у терміні «відок» або «свідок» – той, хто знає або бачив, що відбувалося.

Обґрунтовано необхідність використання термінів слов'янської юридичної мови, які не приведуть до підміни понять і дозволять зберегти їхнє використання, забезпечуючи своєрідність вітчизняної правової культури.

У *підрозділі 1.3. «Витоки і джерела слов'янського права»* виокремлено витoki слов'янського права і розглядаються джерела слов'янського права, з поділом їх на джерела права південних, західних та східних слов'ян.

Серед витоків слов'янського права виокремлюються: язичництво, міфи, ритуали, особистий приклад глави роду, кривна помста. Така класифікація пов'язана з черговістю появи різних способів регуляції життя слов'ян. Оскільки у прадавній період соціальний порядок і правила тільки зароджувалися, основою сенсу життя було поклоніння богам. У слов'янському язичництві склався свій пантеон Богів, що впливав на порядок життя. Дажьбог, аналог грецької Феміди, являв собою верховне божество і був символом порядку, асоціювався з розпеченим залізом, що використовувалося як доведення правоти.

Тривале й повсюдне вірування в богів сприяло розвитку усної народної творчості і формуванню міфів, в яких описувалися порядок життя, вірування, демонструвалася боротьба людини з надприродними силами. Божественним значенням наділялися природні об'єкти: вода, земля, вогонь, повітря, ліс, об'єктами поклоніння були дощ, вітер, грім, світло. Це послужило основою формування міфологічного світогляду й при узагальненні й поясненні різних явищ. Особливість цієї форми суспільної свідомості полягає в наявності правил регулювання тих або інших відносин як особливого способу підтримки стабільності й порядку серед людей, укріплення природної і соціальної єдності людей, психологічної монолітності первісного колективу. Порядок життя, досягнення справедливості, боротьба зі злом пов'язувалися із здійсненням конкретного акту або їх сукупності, що сформувало ритуали як гарантів позитивного результату справи. Крім того, будь-які дії супроводжувалися приношенням клятв і проклять проти порушників. За допомогою ритуалів обиралися голови родів, позначалися права та обов'язки сторін, установлювався порядок передачі або придбання права власності на майно.

Неправедне життя, посягання на чуже викликали необхідність захисту життя, честі членів роду і являли собою природну реакцію людини. В її основі лежав принцип «рівному за рівне». За відсутності конкретних приписів щодо захисту людини, зазначений принцип був єдиною можливим способом відплати, як прообраз покарання. Таким чином, кривна помста являє собою виток права, який у силу свого повсюдного використання трансформувався у правовий звичай, що набув подальшого законодавчого закріплення. Обґрунтовано, що особливістю кривної помсти у слов'ян є справедливість її призначення.

Із витоків слов'янського права, наслідування яким вважалося обов'язком народу, сформувалися звичаї, які для слов'ян полягали у збереженні традиційних форм побуту, моральності, культурного обличчя народу, зв'язку народу з його історією і долею.

До джерел слов'янського права віднесено: звичаї, канонічні збірники (синтагми, номоканони), світські закони, статuti, укладення, титули. Крім того, до джерел права належать рішення народних зборів та рад міст.

Розділ 2 «Генезис слов'янської правової культури» присвячено дослідженню особливостей формування слов'янського менталітету, слов'янської правової культури і традицій слов'янського права. Виокремлено роль міфів у формуванні правових поглядів слов'ян, показано специфіку слов'янського правового менталітету, його відбиття у державному будівництві і правовому розвитку.

Підрозділ 2.1. «Становлення й особливості слов'янської правової культури» присвячено розгляду слов'янської правової культури, яка базується на слов'янській правовій спадщині. Доведено формування слов'янської правової культури на ґрунті міфологічного слов'янського комплексу з впливом на неї православної культури. Православно-Християнська парадигма була основоположною й ідеологічно забезпечувала самодержавну владу, обслуговувала політику централізованої держави. Православне християнство формувало відповідний світогляд, визначало політичне мислення й правосвідомість. Крім цього, завдяки православної релігійній культурі слов'янські держави долучалися до тих духовних цінностей, яких було вироблено у Візантії. Долучаючись до візантійської політичної й правової ідеології, слов'янські народи обрали ті ідеї й концепції, які виявилися найбільш адекватними до соціальної дійсності, що склалася.

У текстах давньоруських перекладачів візантійські юридичні тексти переставали бути візантійськими за своїм змістом і навіть отримували нові назви. Синтез релігійного і національного став важливим моментом, що характеризував слов'янську правову культуру, забезпечив посилення державної влади та єдність державної організації. Центральним поняттям правової культури є «правда» – багатомірне поняття, що наповнює змістом усі сфери життєдіяльності слов'янських народів, була законом у формальному розумінні. Ідея правди була найтіснішим чином пов'язана із справедливістю, що стало основним наповненням правових традицій слов'ян.

У **підрозділі 2.2. «Міфологія і сакральний фактор у правових поглядах слов'ян»** говориться, що міфологія у праві розпадається на два напрямки. До першого належить комплекс відносин, пов'язаних з архетипами, до другого – власне правові міфи, тобто конкретні побудови, що існують у правових галузях.

Архетип правової культури – це відтворюваний з покоління в покоління первинний правовий образ, який виникає під впливом культів, вірувань, міфології і релігійних цінностей, що обумовлює розуміння правових норм, юридично значущих вчинків та відносин, що задає типізований шаблон соціально-правової взаємодії.

Серед архетипів слов'янської правової культури, виокремлено: порядок, соборність, «Мати-Земля», «центр», «перемога добра», «свій – чужий», «патріархальність», «симфонічна особистість», «герой».

Доведено, що основним фактором самоідентичності слов'ян є слов'янське язичництво. Слов'янське язичництво – це система поглядів, яка пронизувала життя традиційного слов'янського суспільства, вирішуючи світоглядні питання, що виникали, визначаючи колективні пріоритети і ціннісні й діяльнісні установки поведінки людей, що впливають із них.

Язичництво визначало правило поведінки, спрямовані на виживання землеробської громади, формуючи відповідні звичаї, які були тісно пов'язані з релігійними нормами.

У **підрозділі 2.3. «Динаміка правового менталітету як компонента правової культури слов'ян»** розглянуто менталітет як сукупність традицій, установок, автоматизмів і звичок свідомості, властивих окремим індивідам або людській спільності цінностей, що формують систему і форми поведінки людей, які належать до тієї чи іншої соціально-культурної спільності.

Визначено, що правовий менталітет – це духовно-психологічна основа права, свого роду культурна парадигма відбиття юридичної діяльності, що утворює духовну тканину юридичного буття, категорія, що відображує складну морфологію суспільної й індивідуальної правосвідомості. Для слов'янського правового менталітету характерною є перевага соціальних цінностей та інтересів перед індивідуальними. У більшості слов'ян особистість завжди тісно пов'язана із суспільним початком, протиставляючись індивідуалізму. Особливістю психології слов'янської людини є наявність ідеалів, побудованих на зв'язку особистості із суспільством, що мають прояв у реалізації «спільної справи» і русі до загальної мети. Зазначано, що в слов'янській правосвідомості першорядну роль відіграє обов'язок і лише потім правомочності.

До особливих рис слов'янської ментальності віднесено: соборність, державність, перевагу загального початку над особистим.

У **підрозділі 2.4. «Зв'язок слов'янського правового менталітету з державою і правом»** виявлено вплив становлення й розвитку слов'янських держав на формування правового менталітету і правових поглядів слов'ян.

Показано особливості формування слов'янської державності, що обумовлені такими факторами: географічним, етнічним та релігійним.

Об'єднання слов'ян уперше мало вираження в об'єднанні їх у громади, які будувалися за типом авторитарної системи. Являючи собою групову владну структуру із декількома, відносно незалежними, несамодостатніми суб'єктами керування, кожен з них був відносно закритою групою людей, що об'єдналися для реалізації своїх особливих інтересів. У східних слов'ян така громада йменувалася «вервь» і була виражена «хуторянством». У західних і південних слов'ян також був подібний вид об'єднань, у вигляді «задруги» й «спряги».

Показано, що воля, виживання, милосердя, взаємодопомога, терпимість до оточуючих, почуття єдності й підтримка національної гордості та етнічної

гідності, а також наявність спільних язичницьких вірувань визначила історично внутрішнє прагнення слов'ян до соборності, як складової частини слов'янської цивілізації.

Щодо правових переконань, для слов'янина головним є наявність факту договору, який сприймається як декорація усної домовленості, скріплена особистою присутністю й рукоштовпанням. Необхідність регламентації майнових відносин законодавством сприймається як якась умовність. Ні договір, ні закон не зводяться до рангу «цінності в собі». Цінність права вимірюється ефективністю його функціонального призначення як регулятора суспільних відносин, що приводить до реального результату. Якщо такий результат не настане або є ймовірність того, що він не настане (наприклад, договір не буде виконано), слов'янин може поступитися ставленням до права і перейти до маніпуляції цивільно-правовими конструкціями для досягнення результату.

Визначено, що менталітету слов'янських народів властиве: прагнення до організуючого початку, сил порядку й, одночасно, потяг до вольниці, сил дезорганізуючих, анархічних, а також вічний пошук «правди» і бажання свою державу побудувати як «державу правди».

У *підрозділі 2.5. «Шляхи розвитку слов'янської правосвідомості»* виокремлено колективно-несвідоме, яке має прояв у міфах, символах, «архетипах», що мають універсальний і специфічний характер (наприклад, етнічні стереотипи поведінки). Показано, що поряд з офіційним правом існують різновиди неофіційного права, які регулюють процеси, що не залежать від держави або частково перебувають поза її контролем.

Відзначено такий елемент слов'янської правосвідомості, як правове почуття, яке є інтуїтивним відчуттям справедливості – несправедливості, обов'язку й відповідальності, солідарності і совісті при вирішенні конфліктних проблем. На рівні правової психології відбувалася ціннісна легітимація права.

Селянський тип господарювання був основним джерелом існування слов'ян і визначав селянські цінності, найголовнішими з яких були земля й общинна робота. Вони визначали соціальний статус і були свого роду «патентом» на зайняття селянською роботою. Головною одиницею самовизначення селян із їхньою власністю, виробництвом, відтворенням роду, рівнем престижу, факторами соціалізації було сімейне господарство (двір). У його межах, особа підкорялася й дотримувалася сформованої сімейно-рольової поведінки, а також підкорялася патріархальній владі, тобто формувала індивідуальну селянську правосвідомість.

Слов'янське право звернено не стільки до зовнішньої поведінки людини, скільки до її внутрішнього світу – глибин душі, совісті, правосвідомості – є особливим даром, завдяки якому людина знаходить абсолютні моральні критерії правомірної і протиправної поведінки без звернення до закону.

Захист національного надбання слов'янських народів втілюється у слов'янській правовій культурі, що пов'язано з фундаменталізацією

християнства, тому що історично у слов'янських народів переважає Благодать, а Благодать (Право) вище закону (зводу правил), оскільки припускає участь Бога у долі конкретної людини.

У розділі 3 «Слов'янська правова культура у правовій спадщині України й перспективи її розвитку» серед безлічі правових сімей показано самобутність слов'янської правової сім'ї у своєрідності форм законодавства й усієї системи джерел права, у власній культурній ідентифікації й типологічній індивідуальності, що знаходить своє вираження у правовій культурі України.

У підрозділі 3.1. «Слов'янські основи правової системи України» обґрунтовується, що самобутність слов'янської правової сім'ї визначена не стільки техніко-юридичними, формальними ознаками, скільки глибокими соціальними, культурними й державнісними початками життя слов'янських народів. Зазначається необхідність збереження і розвитку культурної самоідентифікації слов'ян. Збереження історичних і національних цінностей надає неповторного вигляду всім елементам правової системи – нормам права, правовій культурі, правовій науці, законності, правовій практиці, правоохоронній системі і правовій освіті. Обґрунтування слов'янської правової сім'ї пов'язується з відмінністю ціннісних парадигм східної (євразійської) і західної (європейської) цивілізації в рамках їх активного діалогу.

Доводиться доцільність відокремлення слов'янської правової сім'ї з виокремленням південнослов'янської гілки (Болгарія, Македонія, Сербія, Чорногорія, Хорватія, Словенія, Боснія); західнослов'янської гілки (Польща, Чехія, Словаччина) і східнослов'янської гілки (Україна, Росія й Беларусь).

До особливостей слов'янської правової культури віднесено зв'язок державності з правовими традиціями, а також особливий уклад економічного життя, сільської громади, заснованої на принципах «кругової поруки», взаємодопомоги, традиціях місцевого самоврядування, особливому статусі особистості, в якому переважав «світ» над індивідом, що виражено у православ'ї, з його ухилом у бік духовного, нематеріального життя, а також особливому «благочесті».

Доведено актуальність для України розвитку національної правової системи, при використанні слов'янської правової культури із продовженням активної взаємодії із правом Європейського Союзу і європейською правовою культурою.

У підрозділі 3.2. «Шляхи відродження й використання слов'янської правової культури в Україні» показано вади сліпого копіювання чужих порядків і культурних ідеалів, яке було втілено за різних періодів активного запозичення західної правової традиції.

Так, запозичення німецького, французького, шведського законодавств було спрямовано на зміну світорозуміння й образу права, що склався на західний манер, де право є особливим способом нормативної регуляції соціальних відносин. Цю правову акультурацію виражено у змінах на базі західних ідеалів й іменується вона «темповою модернізацією».

Визначено, що відмінність східнослов'янської групи держав від країн Заходу у плані суспільного світогляду відіграла свою роль у процесі рецепції римського права, оскільки ця рецепція відбувалася не природньо, а з волі й ініціативи монарха.

Копіювання державних і правових ідеалів без оглядки на історію свого правового досвіду і розвиток державності, по суті призвели до «декоративної рецепції». На тлі непередуманого запозичення є актуальним аналіз особливостей і тенденцій розвитку слов'янської правової культури, специфіки відповідної їй державності.

Слов'янська спадщина як культурна основа сучасного економічного, правового, мовного розвитку може бути напрямком конструктивної взаємодії України, Росії, Білорусі й інших слов'янських країн. У цьому зв'язку слов'янська правова культура визначається як етноцентрована, така, що саморозвивається, духовно орієнтується, соціальна цілісність.

Висновки

У дослідженні представлено поняття слов'янського права й слов'янської правової культури, їх складових, особливості слов'янського правового менталітету й правосвідомості, їх об'єктивація у правовій реальності, їх вплив на правове життя сучасного суспільства. Аналіз особливостей слов'янської правової культури дозволив виокремити слов'янську правову сім'ю, з урахуванням її поділу на західнослов'янську, південнослов'янську та східнослов'янську. На теперішній час українське право наповнене позитивними й негативними наслідками рецепції компонентів західної правової культури. Вивчення цього процесу є необхідною умовою удосконалювання юридичної теорії й практики в Україні.

За результатами здійсненого дослідження сформульовано такі теоретичні положення:

1. Початок дослідження слов'янського права, як права південних, західних і східних слов'ян, можна віднести до першої половини ХІХ ст., коли учені звернулися до використання у своєму арсеналі пізнання історико-порівняльного метода, застосувавши його до дослідження слов'янського права (давньоруського, зокрема). На основі змісту слов'янських законодавств стверджується демократичність слов'янського права з властивими йому самобутніми рисами: «народоправством», общинним землеволодінням, перевагою особистих якостей над походженням, договірним початком у сімейному праві, оцінкою злочину за «кількістю злої волі», а не за «походженням».

2. До основних початків формування правових понять, правових норм належать витоки права, серед яких: міфи, ритуали, особистий приклад глави роду, кривна помста як зачатки правових регуляцій. До пам'ятників слов'янської старовини, в яких відбито стародавні місцеві звичаї й закони, що не піддані сильному зовнішньому впливові, належать: звичаї, канонічні збірники (синтагми, номоканони), світські закони, статuti, укладення,

титули, які виражають менталітет народу і юридичний побут слов'ян, його становлення і розвиток. Прадавнє право слов'ян, на відміну від більш пізніх його конструкцій, практично позбавлено абстрактності і характеризується казуїстичністю правових норм. Можна констатувати збіг форм права з народними здобутками, пронизаними міфологічним змістом. Записи звичаїв, що датуються XI – XIII ст.ст., свідчать про ранню систематизацію по інститутах.

3. Міфологія знаходить відображення у свідомості і ставленні людини до існуючої системи цінностей, будучи елементом соціальної регуляції, що виражена у формах і способах світосприймання. Міфологія зміцнює цінності, звичаї й переконання всіх членів суспільства, є способом керування колективною свідомістю і поведінкою людей. Відзначається роль міфологічних уявлень у формуванні правових почуттів, що впливають на формування правової свідомості. У міфології виявляються сюжети й мотиви, пов'язані з усвідомленням людиною фундаментальних основ соціального буття, які є близькими до правових: рівномірність, домірність, рівність, межа, норма, еквівалентність відплати, справедливість, гармонія, порядок. Поряд із міфологією, виокремлюється роль сакрального фактора у формуванні правових поглядів слов'ян. Зазначається закріплення у правових нормативах божественних основ, як верховних і непорушних, як способу легітимації влади. Сакральний фактор був основою формування у слов'янських народів правових уявлень.

4. Слов'янська правова культура – це комплекс духовних та етичних факторів, наповнених спільною релігійною проникливістю у формі православ'я, особливе (слов'янське) світорозуміння. Розвиток правової культури України, як і Росії й Білорусі, є прямим відображенням слов'янства та їх колективності.

5. Слов'янська правосвідомість представлена сукупністю ментальних образів, які є і способом життя, і буденною рефлексією правової реальності. Основним елементом слов'янської правосвідомості є почуття справедливості – несправедливості, обов'язку й відповідальності, солідарності. Зроблено висновок, що у слов'янській правосвідомості право завжди було синонімом правоти, правди і навіть справедливості, на відміну від західного, де право більше поєднувалося із законністю, формальною визначеністю, упорядженістю. Для слов'янської правосвідомості характерним є також консерватизм і конформізм, які пов'язані з умовами життя стародавніх слов'ян, що формувало у них цінність сталості й безпеки.

6. Правовий менталітет, як активна основа правової діяльності людини, визначає його поведінку, а також ставлення до навколишнього правового простору. Одним із важливих фрагментів у слов'янському ментальному фонді є пошук «правди», бажання побудувати «державу правди». Особливий сенс правовому менталітету слов'янської людини, надає атмосфера віри, орієнтація на потусторонні ідеали, що пронизують східне православ'я, а також слов'янський колективізм. Ідея правди виникала у вітчизняній правовій культурі у контексті релігійного світогляду, ставши основним

наповнювачем правових традицій слов'ян православ'ям. Норми общинного ладу слов'ян стали основою для розвитку «права», яке назвалося одним терміном «правда». Ідея правди була найтіснішим чином пов'язана з уявленнями про справедливість.

7. Правові традиції слов'ян зародилися за часів язичництва і набули свого розвитку у період Київської Русі, зміцнилися в період Галицько-Волинського князівства. При цьому, у правовій культурі було закріплено ціннісні орієнтири християнства із православною інтерпретацією буття людини та її місця у суспільстві. Характерним є те, що Руська Правда стала фундаментом для розвитку наступного законодавства зі збереженням дії звичаєвого права. Безперервність розвитку правових традицій України збереглася й за часів Великого князівства Литовського.

8. Християнство формувало світогляд, який визначав політичне мислення й правосвідомість. Завдяки православної культурі слов'янські держави долучалися до духовних цінностей Візантії. Не випадково у слов'янській культурі достатньою мірою поширено ідеї й погляди, вироблені у Візантії, але поширювалися вони насамперед у середовищі утвореної верстви і з труднощами підкоряли своєрідність правосвідомості слов'ян, особливо з урахуванням того, що мовою юриспруденції споконвічно була народна мова. Правові тексти тут мало відрізнялися від текстів фольклорних. Юридичні тексти слов'янських держав, а так само і прадавньої Русі, як-от: договори, князівські статuti, грамоти тощо, що відображували слов'янське право в цілому і руське право, особливо, писалися слов'янською мовою. Це свідчить про те, що правова спадщина Візантії відділялася мовним бар'єром від слов'янської правової культури.

9. Слов'янську правову сім'ю виокремлено як самостійну галузь правової цивілізації, яка охоплює правову спільність слов'янського етнічного походження. Самобутність слов'янської правової сім'ї пояснюється не тільки техніко-юридичними, формальними ознаками, але й глибокими соціальними, культурними, державними основами життя слов'янських народів. За всіх відмінностей слов'янських держав зберігається їхня спільна ментальність, інтенсивна культурна і соціальна взаємодія, стійкі традиції духовного життя.

10. Сучасна Україна, шляхом запозичення цінностей західного світу, що не мають аналогів у нашому історичному минулому, здійснює копіювання відповідних правових «благ» з метою подолання соціальної кризи. При цьому, державна ідеологія відіграє найважливішу роль у перенесенні суспільної уваги на майбутні позитивні зміни, позначивши розрив із правовою культурою суспільства, який призвів до «декоративної рецепції» права й надав правовій культурі «каучукової» форми. Стало складатися нерозуміння й невиконання вимог законів, що породило думку про природжений правовий нігілізм як компонент правової культури України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Рязанов М.Ю. Правова культура як фактор забезпечення стабільності та порядку / М.Ю. Рязанов // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Вип. 36 / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. Ю.М. Оборотов. – О. : Юрид. л-ра, 2007. – 504 с.

2. Рязанов М.Ю. Вальтазар Богишич об исследовании славянского права – важной составляющей славяноведения / М.Ю. Рязанов // Юридический вестник, 2008. – № 3. – С. 15–19.

3. Рязанов М.Ю. Першоджерела слов'янського права / М.Ю. Рязанов // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Вип. 43 / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. Ю.М. Оборотов. – О. : Юрид. л-ра, 2008. – 304 с.

4. Рязанов М.Ю. М.Ф. Владимирський-Буданов про слов'янське законодавство та право / М.Ю. Рязанов // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Вип. 48 / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. Ю.М. Оборотов. – О. : Юрид. л – ра, 2009. – 376 с.

5. Рязанов М.Ю. Слов'янські засади норм Литовських статутів / М.Ю. Рязанов // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Вип. 49 / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. Ю.М. Оборотов. – О. : Юрид. л-ра, 2009. – 536 с.

6. Рязанов М.Ю. Слов'янська культура як основа становлення традицій української державності / М.Ю. Рязанов // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць / керівн. авт. кол. С.В. Ківалов; відп. за вип. Л.І. Кормич. – О. : Фенікс, 2010. – Вип. 39. – 720 с.

7. Рязанов М.Ю. Про слов'янську юридичну термінологію та її використання у сучасному українському праві / М.Ю. Рязанов // Право України. – 2013. – № 1–2. – С. 401–407.

Інші публікації

1. Рязанов М.Ю. Славянский менталитет в отношениях на государственной службе / М.Ю. Рязанов // Політико-правове забезпечення державної служби та служби в органах місцевого самоврядування : зб. доповідей щорічн. Всеукр. громад. слухань (24 – 25 вересня 2009 р., м. Одеса) / ред. кол.: Т.В. Мотренко (голов. ред.) [та ін.]. – О. : Юрид. л-ра, 2009. – С. 152–156.

2. Рязанов М.Ю. Славянская правовая семья: наследие или модель развития? / М.Ю. Рязанов // Гражданско-правовые пути защиты конституционно-правовых ценностей. Судебные средства для укрепления правового государства и демократии – Украина, Германия и Европейский союз : доклады и тезисы участн. украино-немецкого правового семинара / ред. кол.: Р.Н. Минченко, Р. Арнольд. – О. : Фенікс, 2009. – С. 94–101.

3. Рязанов М.Ю. До особливостей правової соціалізації / М.Ю. Рязанов // Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави: зб. статей V Всеукр. наук. конф. правників-початківців (12 – 13 квітня 2008 р.) – Львів; О. : Фенікс, 2008. – С. 180–183.

4. Рязанов М.Ю. Понятие славянского права / М.Ю. Рязанов // Правове життя сучасної України : тези доповідей Всеукр. наук. конф. «Правове життя

сучасної України» (18 – 19 квітня 2008 р., м. Одеса) / відп. ред. д-р. юрид. наук, проф. Ю.М. Оборотов // Одеська національна юридична академія. – О. : Фенікс, 2008. – С. 33–35.

5. Рязанов М.Ю. Начала славянского правопорядка / М.Ю. Рязанов // Сучасний правопорядок: національний, інтегративний та міжнародний виміри : тези Міжнар. наук.-практ. конф. / за заг. ред. Ю.М. Оборотова. – О. : Фенікс, 2008. – С. 93–95.

6. Рязанов М.Ю. Особенности славянской правовой культуры / М.Ю. Рязанов // «Полікультурний слов'янський освітній простір: шляхи та форми інтеграції» : матеріали Міжнар. наук.-педагог. конгресу IX Слов'янські педагогічні читання / за ред. Л.М. Голубенко, О.С. Цокур. – О. : Видавець Бакаєв Вадим Вікторович, 2010. – С. 285–288.

7. Рязанов М.Ю. Культурно-исторические особенности правового менталитета славян / М.Ю. Рязанов // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. професор.-виклад. складу, 20 – 21 травня 2011 р., м. Одеса. Т. 1 / відп. ред. д-р. юрид. наук В.М. Дрьомін // Національний університет «Одеська юридична академія». – О. : Фенікс, 2012. – С. 134–136.

8. Рязанов М.Ю. Право як цінність слов'янства та її відображення в правовій культурі України / М.Ю. Рязанов // Актуальні проблеми філософії права: правова аксіологія : матеріали Міжнар. «круглого столу» (9 грудня 2011 р., м. Одеса). – О. : Фенікс, 2012. – С. 259–263.

9. Рязанов М.Ю. Об особенностях славянского правосознания / М.Ю. Рязанов // Питання удосконалення методології сучасної юриспруденції : тези II Міжнар. наук. конф., присвяч. пам'яті проф. О.В. Сурілова (30 – 31 березня 2012 р., м. Одеса) / за заг. ред. Ю.М. Оборотова. – О. : Фенікс, 2012. – С. 223–225.

10. Рязанов М.Ю. Становление профессии юриста у славян / М.Ю. Рязанов // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-виклад. складу (20 – 21 квітня 2012 р., м. Одеса). Т. 1 / відп. за вип. д-р. юрид. наук, проф. В.М. Дрьомін / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – О. : Фенікс, 2012. – С. 134–136.

11. Рязанов М.Ю. О славянских началах украинской юридической терминологии / М.Ю. Рязанов // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права : матеріали Міжнар. наук. конф. (30 листопада 2012 р., м. Одеса) Т.1 / відп. за вип. д-р. юрид. наук, проф. В.М. Дрьомін / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – О. : Фенікс, 2012. – С. 104–107.

12. Рязанов М.Ю. Особливості та генеза слов'янської правової культури / М.Ю. Рязанов // Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / [Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін.]; за ред. Ю.М. Оборотова. – О. : Фенікс, 2012. – 492 с.

АНОТАЦІЯ

Рязанов М.Ю. Слов'янське право і слов'янська правова культура: загальнотеоретичний аспект. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2013.

Дисертацію присвячено осмисленню слов'янського права і слов'янської правової культури, їх складових, а також особливостей слов'янського правового менталітету та правосвідомості, їх об'єктивації у правовій реальності, їх впливу на правове життя сучасного суспільства. У роботі запропоновано розглядати слов'янську правову культуру як культуру, обумовлену православ'ям, комплексом духовних та етичних чинників, які визначають особливий (слов'янський) тип світорозуміння і духовності.

Вивчення слов'янського права, а також аналіз змісту слов'янських законодавств, дозволяє говорити про демократичність слов'янського права з властивими йому самобутніми рисами: «народоправством», общинним землеволодінням, переважанню особистих якостей над походженням, договірним початком у сімейному праві, оцінюванням злочину за «кількістю злої волі».

Розглянуто питання змісту слов'янського правового менталітету, який визначає правову поведінку людини. Виділено складові слов'янського ментального фону – пошук «правди», атмосфера віри, орієнтація на ідеали православ'я, а також слов'янський колективізм.

Ключові слова: слов'янське право, слов'янське законодавство, слов'янська правова культура, слов'янська правосвідомість, слов'янський правовий менталітет, православ'я.

АНОТАЦИЯ

Рязанов М.Ю. Славянское право и славянская правовая культура: общетеоретический аспект. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2013.

Диссертация посвящена осмыслению славянского права и славянской правовой культуры, их составляющих, а также особенностей славянского правового менталитета и правосознания, их объективации в правовой реальности, их влияния на правовую жизнь современного общества. Предложено славянскую правовую культуру рассматривать как культуру, определенную православием, комплексом духовных и этических факторов, обозначающих особый (славянский) тип миропонимания и духовности. Представлено, что в славянском правосознании и правовом менталитете «право» – синоним правоты, правды и справедливости. Украинское право и

правовая культура Украины представлены как продолжение славянского права и славянской правовой культуры.

Изучение славянского права как права южных, западных и восточных славян, а также анализ содержания славянских законодательств, позволяют говорить о демократичности славянского права со свойственными ему самобытными чертами: «народоправством», общинным землевладением, преобладанием личных качеств над происхождением, договорным началом в семейном праве, оцениванием преступления по «количеству злой воли». В славянском правовом наследии представлены старинные местные нормативы, не подвергнутые сильному внешнему влиянию, как-то: обычаи, канонические сборники (синтагмы, номоканоны), законы, уставы, уложения, титулы и многое другое, что выражает менталитет и юридический быт славян. Древнее право славян выстраивалось на казуистичности норм, где имело место совпадение форм права с народным творчеством, пронизанным мифологией.

Рассмотрены вопросы содержания славянского правового менталитета, определяющего правовое поведение человека, а также отношение славян к окружающему правовому пространству. Выделены составляющие славянского ментального фона – поиск «правды», атмосфера веры, ориентация на идеалы православия, а также славянский коллективизм.

Ключевые слова: славянское право, славянское законодательство, славянская правовая культура, славянское правосознание, славянский правовой менталитет, православие.

SUMMARY

Ryazanov M.Y. Slavic law and slavic legal culture: theoretical aspect. – Manuscript.

The thesis for a candidate of law degree in the specialty 12.00.01 – theory and history of state and law, history of political and legal studies. – National University «Odessa law academy», Odessa, 2013.

The thesis is devoted to understanding of Slavic law and slavic legal culture, their components, as well as features of the Slavic legal mentality and the sense of justice, their objectification in legal reality, their influence on the legal life of a modern society. The thesis proposed to consider slavic legal culture as a culture filled with general religious penetration in the form of Orthodoxy, the complex of religious and ethical factors that define special (slavic) type of outlook, a special world of spirituality. Provided, that in the slav's sense of justice and the legal mentality, law is always synonymous with righteousness, truth and justice.

Study of Slavic law and the analysis of the content of the slavic legislation, leads to the democratic features of Slavic law: «popular sovereignty», communal ownership, the prevalence personal qualities on the origin, contractual relations in family law, evaluation crimes according to «amount of ill will».

Keywords: slavic law, slavic legislation, slavic legal culture, slavic sense of justice, slavic legal mentality, orthodoxy.